

DOI: 10.34921/amj.2022.3.017

¹İsmayılov N.İ., ²Pirəliyeva Y.U., Şadlinski E.A.**TİBB ELMİNİN İNFORMASIYA TƏMİNATININ MÜASİR ASPEKTLƏRİ**¹*Bakı Dövlət Universitetinin Bibliografiyaşünaslıq kafedrası;*²*Azərbaycan Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası,*³*Azərbaycan Tibb Universitetinin Farmakologiya kafedrası, Bakı*

Məqalə müasir dövrdə tibb elminin informasiya təminatının xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinin, innovativ texnologiyaların tətbiq edilməsi strategiyasının, müasir elmi-tibbi informasiya mərkəzləri və elmi-tibbi kitabxanaların fəaliyyət xüsusiyyətlərinin qısa xarakteristikasına həsr edilmişdir. Bu sahədə əsas problemlər müzakirə edilmiş, ÜST-ün tövsiyələri şərh edilmişdir.

Açar sözlər: tibb elmi, səhiyyə, informasiya texnologiyaları, informasiya mənbələri

Ключевые слова: медицинская наука, здравоохранение, информационные технологии, источники информации

Key words: medical science, health care, information technology, sources of information

Müasir dövrdə tibb elminin informasiya mühitinin təşkili məsələsi aktualdır [1]. Məlumdur ki, son dərəcə böyük həcmdə məlumat massivinin mövcud olması və daha da artması nəticəsində lazımi infrastrukturun olmaması problemi də qarşıda durur. Böyük həcmdə məlumatların saxlanması, emal edilməsi və ictimai istifadəsinin təşkili üçün infrastrukturların qarşısında duran əsas məsələ informasiyanın tamlığının, məxfiliyinin və əlçatanlığının təmin edilməsidir [2].

Tibb elmi son dərəcə yüksək tempdə inkişaf edən elm sahələrindən hesab edilir. Bu elm sahəsində fəaliyyət göstərən tədqiqatçıların, praktik həkimlərin, eləcə də səhiyyə təşkilatçılarının qarşısında böyük həcmdə elmi nəşrlərlə işləyərək, lazımi informasiyanın vaxtında əldə edilməsi tələbi durur. Praktik həkimlər üçün bu və ya digər müalicə-diaqnostika metodları haqqında dürüst elmi informasiyanın əldə edilməsi zəruri məsələdir. İnformasiya axtarışı düzgün mənbələrin seçilməsilə yanaşı, onların analitik-sintetik təhlilini də tələb edir. Bu da "dəlillərə əsaslanan təbabətin" inkişafına şərait yaradır. Qərbi ölkələrində, iyirminci əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində klinik praktikada qərarların qəbul edilməsinə "sübut əsaslı yanaşma" adlanan üsul formalaşmağa başlayıb ki, bu da elmdə olduğu kimi, eyni proseslərin obyektiv

diktəsi altında baş vermişdir. 60-cı illərdə – müxtəlif müalicə üsullarına dair nəşrlərin sayının yüksək sürətlə artmış, çoxlu sayda yeni dərman vasitələrinin işlənilib hazırlanmış, təbabətdə yeni texnologiyalar haqqında nəhəng bir məlumat axını formalaşmışdır [3].

Bununla yanaşı, informasiya təminatında nəzərə alınmalı məsələlərdən biri də informasiyanın yüksək sürətlə köhnəlməsidir [4].

Dəlillərə əsaslanan tibb nəzəriyyəsinin dəstəkləyən ən əsas mərkəz nümayəndəsi dünyanın müxtəlif ölkələrindəki mərkəzlərin fəaliyyətini koordinasiya edən Cochrane Mərkəzi (Böyük Britaniya) və onun ideologiyası əsasında yaradılmış Cochrane Beynəlxalq birliyi. Mərkəzin məqsədi elmi tədqiqatların nəticələrini sistemli icmallarda ümumiləşdirmək və sübuta əsaslanan klinik təlimatlar yaratmaqdır [5].

2000-ci illərdə təşkilatı problemlər, elmi araşdırmaların müqayisə edilməsi, yeni texnologiyaların tətbiq edilməsi üzrə sübutlu yanaşma prinsipi tətbiq edilməyə başlanmışdır. Hazırda bu platforma dünyada təşkilati innovasiyaların inkişafı üçün ən müasir strategiyadır. Bu yanaşma qərar qəbul edənlərə resursların məhdud olduğu mühitdə lazımsız maliyyə xərclərinin qarşısını almaq üçün ən sərfəli və eyni zamanda daha effektiv müda-

xilələri seçməyə kömək edir.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) “Daha yaxşı sağlamlıq üçün bilik” adlı Ümumdünya Hesabatında qeyd edilir ki, “sistemli təhlillər tədqiqatın öyrənilməsi və mənimsənilməsi üçün üstünlük verilən metoda çevrilmişdir. Ciddi və şəffaf tədqiqatların sintezi üsullarını tətbiq etməklə aparılan sistemli təhlillər qərəzliliyi və təsadüfi səhvləri azaldır. Nəticədə qərar qəbul edənlər müəyyən növ müdaxilələr haqqında məlumat almaq üçün onadan daha çox istifadə edirlər.

Səhiyyə sahəsində elmi nəşrlərin 90%-dən çoxu dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin tədqiqatçılarına məxsusdur. Zəngin ölkələrin tədqiqatçıları elmi məlumatlara nisbətən asan çıxış əldə edirlər, lakin iqtisadi cəhətdən geridə qalmış ölkələrdə internetə çıxış aşağı olaraq qalır, az sayda tədqiqatçı və ya institut jurnala (çap və ya elektron) abunələrin yüksək qiymətini ödəyə bilər.

ÜST bu halda tədqiqat aparıcıları və onların nəticələrindən istifadə edənlər arasında əlaqələr yarada və saxlaya bilən ixtisaslaşdırılmış informasiya xidmətlərindən və ya “informasiya broker” strukturlarından istifadə etməyi tövsiyə edir. “Informasiya brokerlərinin əsas fəaliyyət istiqaməti informasiyanın yayılmasına yönəldilməsindən ibarət olmalıdır. “Daha yaxşı sağlamlıq üçün biliklər haqqında Ümumdünya Məruzə”-də elmi informasiyanın ötürülməsi üçün 5 mərhələdən ibarət yanaşma təklif edilmişdir:

- müxtəlif tədqiqatlar üzrə icmalların hazırlanması;
- göstərilən məqsəd üçün daha uyğun auditoriyanın müəyyən edilməsi;
- etibarlı məlumatötürmə vasitələrindən istifadə edilməsi;
- informasiyanın ötürülməsində effektivliyi sübut edilmiş metodların tətbiq edilməsi;
- informasiyanın ötürülməsinin təsir dərəcəsinin qiymətləndirilməsi.

Müvafiq informasiya mənbələrinin hazırlanması və hədəf auditoriyaya çatdırılması həcmli və baha prosesdir. Bu işlə məşğul olan mütəxəssislər həmin tədqiqatları aparıcı fərqli xüsusiyyətlərə malik olmalıdır. Bu işi informasiya xidmətilə məşğul olan mütəxəssislərə həvalə etmək lazımdır. Onların vəzifəsi elmi tədqiqatların nəticələrinin əlverişli formada transformasiya edilməsi və yayılmasından ibarətdir.

rətdir.

Müasir dövrdə elmi-tibbi informasiya ilə bağlı vəziyyətdə daha bir xarakterik məsələ ingilis dilində olan elmi mənbələrin sayının artmasıdır. Bu da mütəxəssislərdən nəinki ingilis dili biliklərini, həm də bu bilikləri yüksək səviyyədə olmadığını tələb edir.

Aparılan xarici tədqiqatlardan birində 2000-2018-ci illər ərzində tibb kitabxanaçılarının rolunun dəyişməsi təsvir edilmişdir. Bu da yeni informasiya texnologiyalarının kitabxana-informasiya xidməti sahəsində geniş tətbiq edilməsi və kitabxanalarda rəqəmsal informasiyanın həcmının artması ilə bağlıdır [6].

Kitabxanaçıların qarşısında duran vəzifələrdən biri real zaman rejimində informasiya axtarışının təşkil edilməsi, texnoloji dəstək göstərilməsi, istifadəçilər arasında informasiya savadının təbliğ edilməsi, kolleksiyaların işlənilib hazırlanmasıdır.

Aşkar edilən universal, invasion və mürəkkəb professional şəraitdə biliklərin zənginləşdirilməsi və onlayn xidmətin təmin edilməsi strategiyasının müəyyən edilməsi zəruri vəzifələrdəndir. Tibb elminə xidmət edən kitabxanaçılar üçün aşkar edilən bu yeni vəzifələrlə yanaşı kitabxanaçılığın fundamental kompetensiyasının kombinə edilməsi üçün tibb elmi sahəsində fəaliyyət göstərəcək kitabxanaçı kadrların nəzəri-praktik səviyyəsinin artırılması məsələsinə diqqət yetirilməlidir [6].

Beləliklə, müasir dövrə tibb elminin informasiya-innovasiya təminatının kifayət qədər mürəkkəb məsələ olduğu məlum olur. Onun həlli üçün yeni strategiyanın işlənilib hazırlanması və müxtəlif regionlar üçün adaptasiya edilməsi zəruri şərtlərdəndir. Buna görə ÜST tövsiyə edir [5]:

– *Sağlamlıq məlumatlarına və elmi tədqiqatlara həsr edilmiş etibarlı elmi informasiya sisteminin yaradılması. Bunun üçün müasir informasiya texnologiyalarından adekvat şəkildə istifadə edilməsi;*

– *Tibb və sağlamlıq problemlərinə dair milli elmi jurnalların təşkili və çoxtirajlı nəşri;*

– *ÜST-ün etibarlı sağlamlıq haqqında məlumatlarına çıxışı təmin etmək üçün qlobal təşəbbüsə başlamaq.*

– *Beynəlxalq Klinik Sınaqlar Reyestrinin*

yaradılması. Belə bir reyestrdəki məlumat xüsusi sahələrdə beynəlxalq əməkdaşlığa, ölkələrdə potensialın gücləndirilməsinə və klinik sınaqlar haqqında ictimai maarifləndirməyə kömək edəcək. Uzun müddətli perspektivdə belə tədqiqatlar üçün sübut bazasının gücləndirilməsi səhiyyə müdaxilələri ilə bağlı siyasətin məlumatlandırılmasına kömək edəcəkdir. Ölkələrdə aparılan tədqiqatlar üçün də milli reyestrlər yaradılmalıdır.

– *Bərabərlik, insan hüquqları, məxfilik, ayrı-seçkilik kimi sahələrdə potensialın yaradılması və etik təhlilin aparılması.* İnkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə elmi tədqiqatların aparılmasında bərabər hüquqlar

və bu tədqiqatların nəticələrindən bərabər istifadəni təmin etmək;

– Qlobal səviyyədə, ingilis dilindən başqa dillərdə olanlar da daxil olmaqla, mövcud elmi məlumat bazalarının keyfiyyətini və əhatə dairəsini yaxşılaşdırmaq;

– *Qərar qəbul edənlər üçün sistemli təhlilərin və digər sübuta əsaslanan sənədlərin hazırlanmasını öz üzərinə götürəcək informasiya strukturlarının* (“informasiya brokerləri”) inkişaf etdirilməsi;

– *Müxtəlif ölkələrdə səhiyyə məlumatlarına universal çıxışı təşkil etmək.*

ƏDƏBİYYAT

1. Лактионова Л.В., Матюхина О.М., Фигурин И.М. Информационное обеспечение деятельности медицинского учреждения // Клиническая практика. 2013. №1 (13), с.43-51 [Laktionova Lyudmila Valentinovna, Matyuhina Ol'ga Mihajlovna, Figurin Ivan Mihajlovich Informacionnoe obespechenie deyatel'nosti medicinskogo uchrezhdeniya // Klinicheskaya praktika. 2013. №1 (13), s.43-51]
2. Башчинский С.Е. Разработка клинических практических руководств с позиций доказательной медицины. Учебное пособие для врачей и организаторов здравоохранения. – Москва. Изд-во «Медиа Сфера». 2004. – 135 с. [Bashchinskij S.E. Razrabotka klinicheskix prakticheskix rukovodstv s pozicij dokazatel'noj mediciny. Uchebnoe posobie dlya vrachej i organizatorov zdavoohraneniya. – Moskva. Izd-vo «Media Sfera». 2004. – 135 s.]
3. Ciliska D., Thomas H., Buffett C. An Introduction to Evidence-Informed Public Health and a Compendium of Critical Appraisal Tools for Public health Practice. – Ontario. National Collaborating Centre for Methods and Tools. 2008 [Ciliska D., Thomas H., Buffett C. An Introduction to Evidence-Informed Public Health and a Compendium of Critical Appraisal Tools for Public health Practice. – Ontario. National Collaborating Centre for Methods and Tools. 2008]
4. Guyatt G.H. Evidence-based medicine //ACP Journal Club. – 1991. – Vol.114. – P.A-16 [Guyatt G.H. Evidence-based medicine //ACP Journal Club. – 1991. – Vol.114. – P.A-16]
5. Кайгородова Т.В. Научно-информационное обеспечение принятия решений в медицине и здравоохранении // Электронный научный журнал «Социальные аспекты здоровья населения», 2009, №12, 22489 [Kajgorodova T.V. nauchno-informacionnoe obespechenie prinyatiya reshenij v medicine i zdavoohranenii // Elektronnyj nauyanyj zhurnal «Social'nye aspekty zdorov'ya naseleniya», 2009, №12, 22489]
6. Jinxuan Ma, Lynne Stahl, MA; Erica Knotts Emerging roles of health information professionals for library and information science curriculum development: a scoping review //J Med Libr Assoc. 2018 Oct; 106(4): 432–44 [Jinxuan Ma, Lynne Stahl, MA; Erica Knotts Emerging roles of health information professionals for library and information science curriculum development: a scoping review //J Med Libr Assoc. 2018 Oct; 106(4): 432–44]

¹Исмаилов Н.И., ²Пиралиева Е.У., ³Шадлинский Э.А.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ НАУКИ

¹Кафедра Библиографоведения Бакинского государственного университета;

²Государственная научная медицинская библиотека Азербайджанской Республики;

³Кафедра фармакологии Азербайджанского медицинского университета, г. Баку

Резюме. Статья посвящена краткому описанию особенностей информационного обеспечения медицинской науки в современном периоде, стратегии применения инновационных технологий, особенностям деятельности современных научно-медицинских информационных центров и научно-медицинских библиотек. Были обсуждены основные проблемы в этой области, отмечены рекомендации, предложенные ВОЗ.

¹Ismailov N.I., ² Piralieva E.U., ³Shadlinsky E.A.

MODERN ASPECTS OF INFORMATION SUPPORT OF MEDICAL SCIENCE

¹*Department of Bibliography Studies, Baku State University, Baku*
²*State Scientific Medical Library of the Republic of Azerbaijan, Baku*
Department of Farmacology, Azerbaijan Medical University, Baku

Summary. The article is devoted to a brief description of the features of the information support of medical science in the modern period, the strategy for the use of innovative technologies, the features of the activities of modern scientific and medical information centers and scientific and medical libraries. The main problems in this area were discussed, the recommendations proposed by WHO were noted.

Müəlliflə əlaqə üçün:

Pirəliyeva Yeganə Umud qızı, Azərbaycan Respublika Dövlət Elmi Tibb Kitabxanası

E-mail: piraliyevayegana@gmail.com